

XVII. YÜZYILDA ENDERÛN'DAKİ ÖDEME VE İN'ÂMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özet

Osmanlı saray teşkilatının mühim bir kısmı olan Enderûn-ı Hümayûn, hem bir okul hem de padişahın yaşama alanıydı. Devşirilen ya da bir paşanın hediyesi olarak Enderûn'a alınan iç oğlanı, burada eğitim hayatına başlar ve başarılı oldukça üst sınıflara terfi ederek ayrıcalık kazanırdı. Terfi eden iç oğlanı, padişahın zenginliğinden faydalanır ve padişaha sadık da olursa imparatorluğun gelecekteki yöneticisi olabilirdi. Enderûn tarihi incelenirken üzerinde önemle durulması gereken dönem IV. Mehmed'in saltanattaki yıllarıdır. Bu dönemde Enderûn'un klasik yapısında değişikliğe gidilmiş, Doğancı Koğuşu ile Büyük ve Küçük Odalar kapatılmış ve dilsizlerin sayısı da ciddi miktarda azaltılmıştır. Bu teşkilat değişikliklerinin yanında "Viyana Bozgunu" sonrası yaşanan mali sıkıntılar Enderûn'a da yansımış ve Enderûn'un geleneksel ödemelerinde değişiklikler olmuştur. Bu yüzden, Enderûn'un gerek teşkilat yapısı gerekse ekonomik geleneklerinin bir bütün hâlinde incelenmesi zorlaşmıştır. Bu çalışmada, XVII. yüzyılda Enderûn'daki ödeme ve in'âmlar hakkında bilgi verilecektir. Böylece, Enderûn'un klasik dönem teşkilat yapısı verilen ödeme ve in'âmlar sayesinde ortaya konulabilecek, imparatorluğun ekonomik sıkıntılar çektığı bir dönemde kurumun zenginliği ve avantajları gözler önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler: Enderûn, IV. Mehmed, İn'âm.

EXAMINING ABOUT TRADITIONAL PAYMENTS OF THE PALACE SCHOOL ENDERUN IN SEVENTEENTH CENTURY

Abstract

The palace school Enderun, which is an important part of Ottoman court, was both a school and living space of the sultan. The ichoghlan who was taken to Enderun by collecting or as a gift for pasha started his education and he gained privilege to be promoted upper class if he was a successful. The promoted ichoghlan benefited from the sultan's wealth. And if he was a loyal man, he could be the most important administrator of empire in the future. When a research on the history of Enderun is done, the period which must be emphasized on is Mehmed IV's reign which was from 1648 until 1687. In this time, the classical structure of Enderun was changed, falconers dormitory and the lower two dormitories closed and the number of the dumbs was reduced. In addition to the changes in Enderun, after Vienna defeat, the empire experienced serious economic problems. These problems affected Enderun too and some of the payment for ichoghlan was amended. That's why both organizational structure and traditional payment of Enderun are difficult to examine. In this article, in the seventeenth century information about traditional payments - kanûn-ı kadîm payment ve in'âm- in Enderun will be given. In this way, the organizational structure of Enderun during the classical time, payment and in'am will be explain and the wealth and advantages of institution will be revealed when The Ottoman Empire experienced economic depression

Keywords: Enderun, IV. Mehmed, Traditional Payments.

GİRİŞ

Enderûn, kelime anlamı olarak bir şeyin iç tarafı, kalb, harem ve mabeyin gibi anlamlara gelirken daha çok Topkapı Sarayı’nın üçüncü avlusundaki saray okulu için kullanılmış bir tabirdir (Devellioğlu 2008: 222; Pakalın 1983: 533). Bu okulda, devşirilen Hristiyan çocukları ya da bir paşanın hediyesi¹ olarak saraya gönderilen gençler eğitim hayatına başladılar. Enderûn, iki dolamalı ve beş kaftanlı olmak üzere toplamda yedi sınıftan oluşmaktaydı. Büyük ve Küçük Odalar okulun en alt iki sınıfı olup buradaki iç oğlanları dulma/delme (dolama) giydiklerinden kendilerine “dolamalı iç oğlanları” denirdi (Mehmed Halife t.y. : 198). Bu iki odanın okuma ve yazmaktan başka padişahla ilgili bir hizmeti bulunmazdı. Büyük ve Küçük Odalardaki eğitimi sonrası başarılı olan iç oğlanları kaftanlı olarak tanımlanan Doğanlı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Koğuşu, Hazine Koğuşu ve Has Oda gibi sınıflara alınırlardı (Uzunçarşılı 1984: 310; İpşirli 1995: 186). Bu sınıflarda eğitimleri devam ederken daha çok hizmet ağırlıklı bir yaşama giriş yaparlardı. Bu hizmetlerinin karşılığında da çeşitli ödemelere mazhar olurlardı.

Klasik Enderûn yapısının eklemelerle XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar korunması sebebiyle Enderûn tarihini IV. Mehmed’den önce ve IV. Mehmed’den sonra diye sınıflamak daha uygundur. Enderûn, IV. Mehmed’in hükümdarlığı sırasında birtakım değişikliklere uğramıştır. 1674 yılından itibaren kademeli bir şekilde Doğanlı Koğuşu kaldırılmış (Kıran 2014a: 64-66), dilsizlerin sayısı ciddi miktarda azaltılmış (Kıran 2014b: 284-285) ve okulun iki alt sınıfı olan Büyük ve Küçük Odalar kapatılmıştır (Uzunçarşılı 1984: 310). Bu değişiklikler sonucunda klasik teşkilat yapısı ortadan kalkmış ve Enderûn’un tarihsel bir bütünlük çerçevesinde incelenmesi zorlaşmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi defter kataloğunda bulunan XVII. yüzyıla ait melbusat, hesap ve ceyb-i hümayun kayıtları sayesinde hem kapatılan sınıfların ast üst dereceleri hem de dönemin kanûn-i kadîm ödemeleri ortaya çıkarılabilmektedir.

Bu çalışmada bahsi geçen kayıtlar kullanılarak XVII. yüzyılda Enderûn’daki kanûn-i kadîm ödemeler hakkında bilgi verilecek ve bu ödemeler klasik teşkilat yapısı ile birlikte sunulacak dönemin oda yapıları da gösterilecektir. Ayrıca, belirtilen bilgi kazanımlarının yanı sıra XVII. yüzyılda Enderûn’da bulunmanın ekonomik açıdan ne mühim bir şey olduğu da anlaşılabilir.

---

¹ Def’a mah-ı Rebiülahir’ün fi 24. Vezir-i azam Mehmed Paşa’dan (Sokullu Mehmed Paşa) dört nefer gelüb Hazine’ye alınub mezburlara virilen acemiliklerin beyan ider... Sene 983.” Bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) Defterler (D) nr. 1059: 48.

Özel Ödeme ve İn'âmlar

Osmanlı padişahları zenginleştikçe kullarına in'âmlarda² bulunmuş ve bu in'âmlar daha sonra gelen padişahların sayesinde yahut bizzat o padişahın emriyle kanunlaşmıştır. Bu kanunlaşan ödemeler imparatorluğun son dönemlerine kadar varlığını koruyabilmiş ve devletin kurumsal bir parçası hâline gelmişlerdir. Konuya açıklık getirmek amacıyla en bilinen ödemelerden biri olan cülûs bahşişinden bahsetmek yerinde olacaktır.

I. Murad'ın Kosova'da şehit düşmesinin ardından Yıldırım Bayezid, kardeşi Yakup Çelebi'yi öldürtmüş ve askerlerin tepkisini çekmemek için her birine tahta çıkması adına *cülûs bahşişi* dağıtmıştır (Pakalın 1983: 312). Yapılan bu ödemenin amacı, o anki durumun kontrolünü ele geçirmek ve para sayesinde birtakım muhalif sesleri susturmaktı. Ancak, bu hareket Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid zamanında kanunlaşır yerleşmiştir (Özcan 1993: 112). Padişahların tahta çıkmalarından hemen sonra cülûs bahşişi dağıtmak, özellikle XVII. yüzyılda önemli bir problem hâline gelmişti. O derece ki, sarayda gümüş şamdanlar ve diğer eşyalar eritilerek kul taifesine cülûs bahşişi olarak dağıtılıyordu. Sadrazam, vezirler, yeniçeri, sipahi vd. gibi Birûn'daki kullardan başka saray içerisindeki iç oğlanlarına da cülûs bahşişi dağıtılması zaruretti. Enderûn'daki bu iç oğlanlarının hepsi bu bahşişi kıdemlerine göre alırlardı. Örneğin, Sultan İbrahim'in cülûsu sonrası dağıtılan cülûs bahşişi şu şekildeydi:

Tablo 1: Sultan İbrahim'in Cülûsu Sonrası Dağıtılan Cülûsiyye

İç Oğlanları	Cülûsiyye Miktarları
Kapı Ağası	250 altın
Hazinedarbaşı	250 altın
Odabaşı	250 altın
Darüssaade Ağası	250 altın
Kilercibaşı	220 altın
Saray Ağası	150 altın
Silahdar Ağa	150 altın
Çukadar Ağa	140 altın

² İn'âm kelimesi nimet verme, iyilik etme anlamlarına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu 2008: 519; Şemsettin Sami 1317: 179.

Rikabdar Ağa	130 altın
Doğancıbaşı	120 altın
Dülbend Gulamı	100 altın
Has Odalılarına nefer başına	2000 akça
Hazine Kethüdası	100 altın
Kiler Kethüdası	80 altın
Saray Kethüdası	80 altın
Küçük Oda Kethüdası	50 altın
Kapu Oğlanları nefer başına	2000 akça
Hazinelı, Kilerli, Seferli, Büyük ve Küçük Odalılarına ve Teberdarlarına nefer başına	1000 akça

Kaynak: TSMA. D. nr. 2013: 3.

Savaş alanında bir zarurettten ortaya çıkan cülûs bahşışı, ilerleyen yıllarda Enderûn'a da yansımış ve uzun yıllar uygulanagelmiştir. Cülûs bahşışı gibi Enderûn'da kanun olarak görülen birçok ödeme bulunmaktadır.

İkincil kaynaklarda rastlanamayacak bilgilerden birisi, padişahın Has Oda arz ağalarına dağıttığı "bagçe bahşışıdır". Padişahın "Has Bahçe"sinden ya da taşradaki bahçelerinden toplanılan ürünler satıldıktan sonra elde edinilen para, Enderûn hazinesine teslim edilirdi. Padişahın özel harcamaları için ayrılan bu paradan Has Oda'nın kıdemli ağalarına *bagçe bahşışı* adı altında kanun üzere para dağıtılırdı.

Tablo 2: Has Oda Ağalarının Bagçe Bahşışı

Has Oda Ağaları	Bagçe Bahşışı Miktarı
Odabaşı	400 altın
Silahdar Ağa	150 altın
Çukadar Ağa	140 altın
Rikabdar Ağa	130 altın
Doğancıbaşı	100 altın

Dülbend Gulamı	100 altın
----------------	-----------

Kaynak: TSMA. D. nr. 2013: 16; 9590: 6.

Tabloda sunulan bu bahşış, hem Nevruz’da hem de kasım ayında, kışlık ve yazlık adı altında yılda iki defa verilirdi. Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere bu bahşış, sadece Has Oda’nın itibarlı altı ağasına mahsustu. Bu ağaların haricinde sarayda hiçbir iç oğlanı belirtilen bu bahşışı alamazdı (TSMA. D. nr. 2013: 16; 9590: 6).

Bir diğer kanun olan ödeme, Has Oda arz ağalarının "beylerbeyilik in’âmlarıdır”. Has Oda’da bulunan hasodabaşı, silahdar, çukadar, rikabdar ve doğancıbaşı taşraya çıkarıldıklarında kendilerine "beylerbeyilik in’âmı” olarak altın verilmesi kanundu.³ Silahdar ağa üç bin altın alırken hasodabaşı, çukadar, rikabdar ve doğancıbaşı da biner altın alarak çıkarılırlardı (TSMA. D. nr. 2013: 17).

Has Oda zülüflü ağalarının ilk etapta belirlenen kendilerine has gelirleri bunlardır. Bunun haricinde aldıkları diğer meblağlardan ileriki bölümlerde diğer oda iç oğlanlarıyla bir bütün hâlinde bahsedilecektir.

Enderûn’un kıdem itibarıyla ikinci itibarlı sınıfı olan Hazine Koğuşu iç oğlanları da koğuşa has bazı ödeme ve in’âmlara sahiplerdi. Bu yüzyıla ait ilk etapta üç in’âm tespit edilmiştir. Bunlardan ilki hazine-i amire donanması (şenliği) yapıldığı zaman (TSMA. D. nr. 2013: 31), diğeri hazine-i amire mezadı yani açık arttırması tamamlandıktan sonra (TSMA. D. nr. 2013: 13)⁴ ve sonuncusu da şehzadelerin sünnetinde veya padişahın kız kardeşlerinin düğününde dağıtılan in’âmlardır (TSMA. D. nr. 2013: 37). Bu ödemeler, daha anlaşılır olması amacıyla aşağıda tablo hâlinde sunulmaktadır.

Tablo 3: Hazine İç Oğlanlarına Dağıtılan İn’âmlar

Hazine Koğuşu İç Oğlanları	Hazine-i Âmire Donanması İn’âmı	Hazine Mezadı İn’âmı	Düğün İn’âmları
Hazinedarbaşı	Samur kaplı bir seraser ⁵ nim-tane ve 300 altın	Bir samur kaplı seraser üst	200 altın

³ “Hane-i hassadan silahdar ağa ve çukadar ağa ve rikabdar ağa ve doğancıbaşı ve odabaşı taşrasıyla bermurad oldukda kanûn-ı kadim muktezasınca in’âmları bu üslub üzere virilir.” Bkz. TSMA. D. nr. 9588: 11.

⁴ Enderûn hazinesinde padişah veya ölen paşaların eşyaları yılın üç ayında–Haziran, Temmuz ve Ağustos’ta- hazine yazıcısının emri üzerine hazine dairesinde görevli altı tellal tarafından oda oda dolaştırılarak en yüksek fiyata satışı yapılırdı. Albertus Bobovius 2013: 53.

⁵ İpekli ve baştan başa her tarafı altın ve gümüş tellerle işlenmiş eski ve çok kıymetli bir kumaşın adıdır. Kaftan yapımında saray döşemeliğinde kullanılmıştır. Bkz. Barış Dağlı 2007: 237.

Hazine Kethüdası	Bir samur kaplı mintan ⁶ ve 250 altın	Bir samur kaplı seraser üst	150 altın
Gügümbaşı	Bir elbiselik seraser kumaş ve 40 altın	-	50 altın
Yazıcı	Bir elbiselik seraser ve 39 altın	-	45 altın
Miftah Gulamı	Bir kumaş ve 30 altın	-	40 altın
Diğer eski İç Oğlanları	Sazendebaşı 30 altın ve diğerleri Nefer başına 25 altın ve bir atlas kumaş	Bütün eskiler birer elbiselik kumaş	Nefer başına 25 altın
Hazineli İç Oğlanları	Nefer başına 17 altın verilirdi. Ağa dilsizler bu parayı alamazdı.	Nefer başına 1000 akça. Dilsizlere ödeme yapılmazdı.	Nefer başına 1000 akça

Kaynak: TSMA. D. nr. 2013: 13, 31, 37.

Ayrıca, bu üç in’âmdan hariç bir de Mısır hazinesi getirildiğinde hazine iç oğlanlarına para dağıtılırdı. Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethi sonrası, her yıl Mısır’dan Enderûn hazinesine para gelmekteydi. Saraya getirilen bu paralar Enderûn hazinesine alındıktan sonra hazine hizmetlilerinden hazinedarbaşına üç yüz, hazine kethüdasına iki yüz elli altın, gügümbaşı ve yazıcıya ikişer bin akça, diğer iç oğlanlarına da biner akça ihsanda bulunulurdu (TSMA. D. nr. 2013: 16). Hem Has Oda hem de Hazine Koğuşu gibi Kiler Koğuşu da birtakım ödemelere sahipti. Bunlardan en bilineni "Nisan yağmuru bahşişi" dir ki, Kiler Koğuşu iç oğlanları, "Nisan Yağmuru"nu toplayıp padişaha takdim ettiklerinde kanun üzere padişah tarafından kiler kethüdasına bir seraser kaftan, geriye kalan iç oğlanlarına da biner akça bahşiş verilirdi (Bobovius 2013: 60; TSMA. D. nr. 2013: 16; Uzunçarşılı 1984: 315).⁷ Ayrıca kiler donanması yapıldığında da kilercibaşına bir samur kaplı kadife nim-tane, kiler kethüdasına bir kadife nim-tane, dört nefer eskiye biner akça ile birer elbiselik atlas kumaş ve geriye kalanlara da biner akça dağıtılırdı (TSMA. D. nr. 2013: 31).

⁶ Mintan: Gömlek. Bkz. Dağlı 2007: 205.

⁷ "...Nisan ayında kilerde görevli iç oğlanları yağmur sularını biriktirirler ve Muhammed'in giysisini (Hırka-i şerif) bu suya bastırıp ıslatırlar, sonra da suyunu sıkırlar ve küçük şişelere doldururlar. Bu şişeler, gerek Konstantinopolis içinde gerekse dışarıda görevli olan önemli kişilere değerli bir armağan olarak gönderilir. Şişedeki su kutsal bir iksir sayılır ve ateşli hastalara ilaç olarak içirilir, ölüm döşegindekilerin de ağzına akıtılır, böylece günahlarından arındırıldığına inanılır" Bkz. A. Bobovius 2013: 60.

Kilercibaşının sorumluluğundaki helvacılar macun hazırladıklarında ya da Nevruz'da "nevrûziyye helvası" diye tabir olunan helvayı pişirip padişaha takdim ettiklerinde hem kilercibaşına hem de helvacılara âdet üzere padişah tarafından ihsanlarda bulunulurdu. Kilercibaşı ve helvacıbaşı bir seraser kaftan, helvacı halifesi de bir karhane (kumaş) alırken geriye kalan tüm helvacılara da belirli miktarda para dağıtılırdı (TSMA. D. nr. 2013: 33).

Özellikle Kurban Bayramı'nda Osmanlı sarayında, kanunlaşan birçok in'âm vardı. Kurban Bayramı'nda valide sultandan iç oğlanına kadar herkese padişah tarafından bahşişler ve kıyafetler dağıtılırdı. Valide sultana, haseki sultana, şehzadelere ve taşradaki sultanlara kanun üzere "îdiyye" adı altında Enderûn hazinesinden kaftanlar, kumaşlar ve elbiseler verilirdi (TSMA. D. nr. 2013: 5). Rikâb-ı hümâyûn ağaları ile bazı arz ağalarına da kaftan verilmesi âdettendi. Enderûn arz ağalarından kapı ağası, hazinedarbaşı, kilercibaşı ve saray ağası birer seraser üst alırken; hasodabaşı, darüssaade ağası ve doğancibaşı da birer seraser nim-tane alırlardı (TSMA. D. nr. 8274: 2).

Yukarıda bahsedilen elbiseler, Enderûn hazinesinden Hazine Koğuşu iç oğlanları tarafından çıkarılıp hazırlanırdı. Bu görevlerine karşılık Hazine iç oğlanları padişah tarafından cömertçe ödüllendirilirdi. Hazinedarbaşı ve hazine kethüdası bir Fransız kadifesi, koğuşun on bir nefer eskisine de birer elbiselik kumaş dağıtılırdı (TSMA. D. nr. 2013: 13). Ayrıca Kurban Bayramı'nda hazine hademelerinden üç kapı oğlanına ve teberdarların bölükbaşısına kanun üzere in'âmlarda bulunulurdu. Kapı oğlanlarından biri kırk beş, diğeri otuz beş, bir diğeri de yirmi beş altın alırken bölükbaşına da yedi bin akça verilirdi (TSMA. D. nr. 2013: 13).

Kanun olarak uygulanan bir diğere ödeme de Kurban Bayramı'nda odasız olarak bilinen doğancı ve dilsizler ile Has Oda ve alt sınıflarda bulunan berberlerin "büyük şalvar akçasıdır". Büyük şalvar akçasının haricinde yıl içerisinde ikinci defa verilen şalvar akçasına da "küçük şalvar akçası" denilirdi. Padişahın doğan, şahin ve çakır gibi av kuşlarından sorumlu olan doğancılara doğancıbaşıdan başlayarak elli altın, ikinci sıfatı ile de bilinen Has Oda ağalarından ve doğancıbaşının kethüdası konumunda olan ikinci doğancıya otuz beş altın, bir diğere Has Odalı olan üçüncü doğancıya da otuz altın, Hazine'de iki nefer eski doğancıya on yedişer altın verilirken Enderûn'daki diğere doğancılara on beşer altın büyük şalvar akçası dağıtılırdı. Bu ödemeyi alanlar, aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde sunulmaktadır (TSMA. D. nr. 9590: 5).

Tablo 4: Kurban Bayramı'nda Dağıtılan Büyük Şalvar Akçası

İç Oğlanları	Büyük Şalvar Akçası
Doğancıbaşı	50 altın
İkinci Doğancı	35 altın
Üçüncü Doğancı	30 altın
Hazine'de iki nefer Doğancıya nefer başına	17 altın
Geriye kalan Doğancılar nefer başına	15 altın
Berberbaşı	40 altın
Has Oda Hünkâr Berberleri nefer başına	25 altın
Geriye kalan Berberler nefer başına	15 altın
Baş Dilsiz	40 altın
Hazine Baş Ağa Dilsiz	20 altın
Hazine Baş Dilsizi	20 altın
Hazine ve Seferli Dilsizleri nefer başına	12 altın
Hazine Koğuşu ilk beş eskisine nefer başına	17 altın
Hazine'de diğer yedi eskiye nefer başına	15 altın
Kiler'de iki eskiye nefer başına	17 altın
Kiler'de diğer on eskiye nefer başına	15 altın
Cameşuybaşı ve Hamamcıbaşı nefer başına	17 altın
Seferli üç çamaşırıya ve sekiz dellağa nefer başına	15 altın

Şalvar akçası ödemesinin ikincisi Rebiülevvel ayında dağıtılırdı. Doğancıbaşı altmış altın, ikinci doğancı otuz altın, üçüncü doğancı da yirmi altın alırken geriye kalan doğancılar on beşer altın verilirdi. Berberbaşına kırk altın (eğer berberbaşı zülüflü ağa olursa altmış filori⁸ verilir), Has Oda'daki hünkâr berberlerine yirmi beşer altın ve kalan bütün berberlere on beşer altın dağıtılırdı (TSMA. D. nr. 2013: 15).

⁸ Miladi on birinci asırdan önce Floransa'da üzerinde bir zambak çiçeği resmiyle darp edilen altınlara verilen isimdir. Bkz. Pakalın 1983: 629.

Bunların dışında iç oğlanlarına ve saray halkına da padişah in'âmı olarak altın verilirdi. Kapı ağasına dört yüz, silahdar ağaya yüz elli, çukadara yüz kırk, rikabdara yüz otuz, doğancıbaşıya yüz, miftah gulamına doksan, Has Oda'nın dört eskisine seksen birer altın, geriye kalan bütün Has Odalılara da altmış birer altın verilirdi. Bunlardan başka hazinedarbaşı yüz elli, hazine kethüdası yüz kırk, kilercibaşı yüz ve kiler kethüdası seksen altın alırdı. Bu ağaların dışında Enderûn'daki bütün iç oğlanlarına farklı meblağlarda ödeme yapılırdı (TSMA. D. nr. 10457/15: 2). Bayram sabahı sarayda bayramlaşmalar yapıldıktan sonra da Has Oda'da kahvaltıyı padişahın önüne koyan kilercibaşına bir hilat giydirilirdi (Hezarfen Hüseyin Efendi 1998: 82).

Bir iç oğlanı, dış saraylardan ya da bir paşanın hediyesi olarak Enderûn'a geldiğinde veya kurum içerisinde öncekinden farklı bir sınıfa ya da göreve getirildiğinde kendisine elbiseler ve paralar verilirdi. Hazine'den yapılan bu ödemeye acemilik in'âmı denilmekteydi. Verilen eşyaların kıymeti ve miktarı iç oğlanlarının kıdemlerine göre değişmekteydi. Örneğin; Büyük ve Küçük Odalara getirilen iç oğlanı dört yüz akça para alırdı. Fakat yıllarca Enderûn'da bulunan, kendini eğitmiş, görevini iyi yapan ve her şeyden önemlisi padişaha sadık olan iç oğlanlarından hasodabaşı ise seraser üst, kadife şalvar, altın kılıç ve beş yüz akça alırdı. Bunun yanında ciddi meblağda farklı gelirleri de olurdu (TSMA. D. nr. 2013: 17). İç oğlanlarının aldıkları acemilikler sürekli değişiklik göstermiştir. Bundandır ki, Enderûn'un klasik yapısının korunduğu XVII. yüzyıldaki acemilik in'âmları tablo hâlinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: Enderûn Ağalarının Acemilik İn'âmları

XVII. Yüzyılda İç Oğlanlarının Acemilik İn'âmları			
Hasodabaşı	Bir seraser nim-tane	Bir kadife şalvar	Bir altın kılıç ve 500 akça ⁹
Babüsssaade Ağası	Bir samur seraser kaftan	Bir sade seraser	1000 akça
Saray Ağası	Bir sade seraser kaftan		100 akça
Hazinedarbaşı	Bir samur seraser kaftan (H. 1048'da sade giydirilmesi ferman olmuştur)		100 akça
Kilercibaşı	Bir sade seraser kaftan		100 akça

⁹ Kapı ağasının, hazinedarbaşının, kilercibaşının ve saray ağası gibi hasodabaşının da aldığı acemilik akçası H. 1105/1693-1694 yılında padişah II. Ahmed tarafından kaldırılmıştır. Bkz. TSMA. D. nr. 2013: 16, 17.

Saray Kethüdası	Bir sade kaftan		100 akça
Darüssaade Ağası	Bir seraser nim-tane		200 akça
Kiler Kethüdası	Üç tonluk seraser		
Hazine Kethüdası	Üç tonluk seraser		
Doğancıbaşı	Bir kadife nim-tane	Bir kadife şalvar	Bir kadife kınlı gümüş kılıç
Rikabdarlık'tan Silahdarlığa			Bir kadife kınlı altın kılıç
Rikabdarlık			Bir altın bendlü (bandlu) şimşir
Seferli Dilsizleri ve Cücelerine			Nefer başına 12 altın
Has Oda İç Oğlanlarına			Nefer başına 16000 akça
Hazine Koğuşu İç Oğlanlarına			Nefer başına 4800 akça
Kiler Koğuşu İç Oğlanlarına			Nefer başına 4000 akça
Seferli İç Oğlanlarına			Nefer başına 3000 akça
Kapı Oğlanlarına			Nefer başına 7500 akça
Büyük ve Küçük Oda İç Oğlanlarına			Nefer başına 480 akça
Teberdarlara			Nefer başına 480 akça

Kaynak: TSMA. D. nr. 2013: 16-18; 9590: 3.

Enderûn'da Olağan Ödemeler

Enderûn'da yılın belli zamanlarında destimal,¹⁰ sarık, kaftan, esvâb, dülbend,¹¹ estar¹² u sincef, çatma, münakkaş,¹³ takye vs. isimleri altında paralar dağıtılırdı. Bu ödemelerin

¹⁰ El silecek şey, el bezi, havlu, yağlık, peşkir demektir. Bkz. Dağlı 2007: 84.

¹¹ Tülbent, tül. Başa ve boyna bağlanan ince ve seyrek dokunmuş beyaz kumaş. Bkz. Dağlı 2007: 93.

¹² Örtüler, perdeler anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu 2008: 281.

¹³ İşlemeli, nakışlı, desenli. Renkli dokuma motifleriyle bezeli kumaşlar. Altın, gümüş ve iplikle işlenmiş arşın kumaş. Bkz. Dağlı 2007: 202.

hepsi farklı rütbeyle sahip iç oğlanları arasında değişik meblağlardaydı. Özellikle, Has Oda arz ağalarının aldıkları bu paralar diğer iç oğlanlarından farklılık gösterirdi.

İç oğlanları için her yıl mutlaka verilmesi gereken tahsisatlar vardı. Bu tahsisatlar belli aylarda farklı isimler altında ödenirdi. Muharrem, Safer ve Rebiülevvel'de Enderûn'da çatma akçası; Rebiülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir'de ikincisi de Şevval, Zilkade ve Zilhicce'de olmak üzere iki kere münakkaş ve estar u sincef akçaları (TSMA. D. nr. 2013: 20); Muharrem ayında Has Odalılara kuşak akçası (TSMA. D. nr. 2013: 21) ve Receb, Şaban ve Ramazan aylarında da çatma akçası (TSMA. D. nr. 2013: 20) verilirdi. Bu yapılan ödemeler her koşulda farklılık gösterirdi. Ayrıca bazı iç oğlanları da bunları almaz, onun yerine kendilerine farklı in'âmlar verilirdi. Örneğin silahdar, çukadar, rikabdar ve doğancıbaşı münakkaş akçası alamaz, onun yerine kendilerine dörder bin akça dağıtılırdı. Her birinin kesesi ayrı ayrı bağlanıp silahdar ağaya dağıtması için teslim edilirdi (TSMA. D. nr. 2013: 20). Ayrıca silahdar, çukadar, rikabdar, dülbend gulamı ve miftah gulamı takye akçası almazlar, onun yerine kendilerine hazineден yılda birer zirâ¹⁴ Bursa çatması ve birer zirâ' Fransız kadifesi verilirdi (TSMA. D. nr. 9588: 5). Diğer Has Odalılar da dört yüzer akça alırlardı (TSMA. D. nr. 10457/47). Ayrıca biri Kadir Gecesi'nde biri de Mevlid-i Şerif okunduğu vakit Enderûnlulara destimal akçası dağıtılırdı. Sultan Murad zamanında destimal akçalarına H.1040/1630 yılının Rebiülevvel/Ekim- Kasım ayında yirmişer filori terakki buyurulmuştur (zam yapılmıştır). Silahdardan acemisine kadar her Has Odalı bu zammı almıştır. Has Odalılar dışında hiçbir iç oğlanın destimal akçasına terakki buyurulmamıştır. Odabaşı dört yüz, silahdar yüz yetmiş, çukadar yüz altmış, rikabdar yüz elli, doğancıbaşı ve dülbend gulamı yüz yirmi, miftah gulamı yüz on altın alır; dört nefer eskiye yüzer, diğer Has Odalılara da seksener altın verilirdi (TSMA. D. nr. 9590: 4).

Enderûn'un altı arz ağasına her yıl düzenli olarak sarık ve dülbend akçaları dağıtılırdı (TSMA. D. nr. 2013: 26; 10457/61: 2). Sarık akçasının iki yıllık verildiği de olurdu. Aşağı yukarı aynı meblağlarda olan bu ödemelerden dülbend akçası aşağıda tablo hâlinde sunulmuştur:

Tablo 6: Arz Ağalarının Dülbend Akçası

Arz Ağaları	Dülbend Akçası
Babüssade Ağası	56.280 akça

¹⁴ İnsanın dirseğinden orta parmağı ucuna dek olan tül, arşın. Yirmi dört parmağa münkasım olan arşın. Bkz. Şemsettin Sami 1312: 648.

Hazinedarbaşı	56.280 akça
Odabaşı	56.040 akça
Kilercibaşı	56.040 akça
Saray Ağası	56.040 akça
Darüssaade Ağası	56.080 akça

Kaynak: TSMA. D. nr. 2013: 26.

Enderûn'da kaftan/hilat ve esvâb isimleri altında her yıl tüm iç oğlanlarına ödeme yapılırdı. Yapılan bu ödemeler Has Oda'dan Seferli Koğuşu'na, iç oğlanlarının kıdemlerine göre değişirdi. Has Oda'da bu ödeme kayıtları H.1080/1670 yılına kadar on bin altı yüz akça ile altı bin dört yüz kırk akça arasındayken H.1080/1670 yılından itibaren dağıtılan miktar değişmiştir. Aşağıdaki tabloda bu değişiklik gösterilmektedir:

Tablo 7: Has Odalıların Kaftan/Esvâb Akçaları

Has Odalıları	H. 1065/1665	H. 1080/1670 ve H. 1082/1672
Has Odabaşı	-	51.000 akça
Silahdar Ağa	6440 akça	45.000 akça
Çukadar Ağa	6440 akça	45.000 akça
Rikabdar Ağa	6440 akça	45.000 akça
Doğancıbaşı	6440 akça	45.000 akça
Dülbend Gulamı	9800 akça	45.000 akça
Miftah Gulamı	9800 akça	21.000 akça
Geriye kalan Has Odalıları	10.600 akça	10.500 akça

Kaynak: TSMA. D. nr. 10457/48; 2110/8: 2; 2110/9: 2.

Hazine ve Kiler Koğuşu'nda, hazine ve kiler kethüdaları altı bin dört yüz kırk akça alırken koğuş eskileri on bin iki yüz akça, geriye kalan iç oğlanları da eskiliklerine göre ortalama üç bin yüz on akçaya kadar bu parayı alırlardı (TSMA. D. nr. 10457/67: 1b; 10457/69: 2; 10457/73; 10457/78: 1b; 10457/93: 2; 10457/94: 2; 10457/97; 2110/6: 2). Seferli

Koşuşu'nda ise çamaşırbaşı ve hamamcıbaşı on bin akça alırken diğerleri de eskiliklerine göre sekiz bin yedi yüz kırk ile üç bin yüz on akça arası kaftan/esvâb ödemeleri alırlardı (TSMA. D. nr. 2110/3: 2; 10457/83: 2; 10457/85: 2; 10457/86: 1b).

Ayrıca, her yıl Ramazan ayında mutad olarak divandan Enderûn'a kumaşlar verilirdi. Bu kumaşlar üçer adet olarak Has Oda iç oğlanlarına, Hazine, Kiler, Saray ve Küçük Oda kethüdalarına, dilsiz ve cücelere dağıtılırdı (TSMA. D. nr. 10457/147, 148, 150).

Okulun en alt iki sınıfına mensup olan Büyük ve Küçük Odalı iç oğlanlarına kaftanlıların haricinde her yıl *çamaşır akçası* dağıtılırdı. Dağıtılan çamaşır akçalarının arzını da silahdar ağa hazırlayıp sunardı (TSMA. D. nr. 2344/188; 2013: 20). H.28 Ramazan 1075/14 Nisan 1665 yılında Silahdar ve Berberbaşı olan Hüseyin Ağa'nın arzıyla çamaşır akçasının kaftan akçaları ile birlikte verilmesi kanunlaştırılmıştı. Verilen çamaşır akçaları Büyük ve Küçük Odaların odabaşlarına dağıtması için teslim edilirdi. Örneğin, H. 1075/1665 yılında Büyük ve Küçük Odaların odabaşlarına eşit miktarda otuzar bin akça çamaşır akçaları verilmişti (TSMA. D. nr. 2013: 20).

Enderûn'da verilen bu gibi in'âmların haricinde Şam'dan padişahın iç hazinesi için para geldiğinde ya da Mısır'dan her yıl kanun üzere doğanlar getirildiğinde padişah in'âmı olarak getirenlere Enderûn'dan para ya da kaftanlar da verilmekteydi (TSMA. D. nr. 2013: 32, 33).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu, gelenekçi bir devlettir. İmparatorluk olması sebebiyle padişahlar tarafından dağıtılması istenmiş olan in'âmlar ve ödemeler, yıllar geçtikçe gelenekleşip birer kanun hâline gelmişlerdir. Verilen bu in'âmlar, kapıkullarına imparatorluğun zenginliğini ve gücünü de göstermektedir.

Dağıtılan bu in'âm ve ödemeler araştırmacılara teşkilatların hiyerarşik kimliğini ve Enderûn'un dinamik yapısını da göstermektedir. Örneğin, şalvar akçaları Enderûn'daki odasız iç oğlanlarının hususi ödeneği olarak göze çarpmaktadır. Doğancılar başta olmak üzere dilsiz ve berberlerin aldıkları bu ödeme, onların ast üst ilişkisini de sunmaktadır.

Arşiv defterlerinde bazı ödemelerin yanına önemli tarihsel notlar da düşülmüştür. Bu notlar sayesinde hangi padişah zamanında Enderûn'da ödenen paralarda ne gibi değişiklikler olduğu fark edilmektedir. Örneğin, XVII. yüzyıla ait olan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi defter kataloğundaki 9590 numaralı defterin dördüncü varağında IV. Murad döneminde destimal akçası ödemesinde değişiklik olduğunu tespit edebilmekteyiz. Destimal akçası kaydında defterin ortasına farklı bir yazı tipinde

ödemenin IV. Murad zamanında artırıldığına, üstelik bu zamdan sadece Has Odalıların yararlandığına değinilir. Bu ödemenin Has Odalıların lehine değışmesini IV. Murad'ın silahdarı ile olan yakın ilişkisine de bağlayabiliriz.

Bahsedilmesi gereken bir diğere husus, defterlerde acemilik in'âmları ödemelerinde yapılan değışikliklerin not edilmesidir. Bu in'âm, iç oğlanının farklı bir göreve yükselmesi sonucu kıyafet, kılıç ya da para olarak ödenmekteydi. Osmanlı'nın Viyana Bozgunu sonrası yaşanan mali sıkıntılardan acemilik akçası da nasibini almış ve II. Ahmed döneminde bazı iç oğlanlarına -muhtemelen yaşanan mali sıkıntıdan kaynaklı- acemilik akçasının verilmemesi buyurulmuş ve deftere kaydedilmiştir.

Enderûn hakkında yapılan çalışmalarda iç oğlanlarına yapılan ödeme ve in'âmların kısıtlı kaynaklardan yararlanılarak birkaç örnek hâlinde veriliyor olması, neredeyse imparatorluk kimliğiyle eş zamanda var olup sona eren Enderûn'u anlamamıza ve açıklayabilmemize yeterli değildir. Bununla birlikte IV. Mehmed döneminde yapılan düzenlemeler, kurumu tarihsel bir bütünlükle incelemeyi de zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı, XVII. yüzyıl son çeyreğine kadar klasik yapısını koruyan Enderûn'un teşkilat kimliğini ödeme ve in'âmlar sayesinde yorumlayabilmekte, üst mevkilerin iç oğlanlarına ne gibi imkânlar sağladığını ve terfinin padişahın zenginliğinden faydalanmanın da yolu olduğunu görebilmekteyiz.

KAYNAKÇA

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) Defterler Katalođu (D) nr. 2013: 5, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 26, 31, 32, 33, 37; nr. 9590: 4, 5, 6; nr. 9588: 5, 11; nr. 8274: 2; nr. 10457/15: 2; nr. 10457/147, 148, 150; nr. 10457/47, 48, 61: 2; nr. 10457/67: 1b; nr. 10457/69: 2; nr. 10457/73; nr. 10457/78: 1b; nr. 10457/83: 2; nr. 10457/85: 2; nr. 10457/86: 1b; nr. 10457/93: 2; nr. 10457/94: 2; nr. 10457/97; nr. 2344/188; nr. 1059: 48; nr. 2110/3: 3; nr. 2110/6: 2; nr. 2110/8: 2; nr. 2110/9: 2.

BOBOVİUS, Albertus (2013). *Saray-ı Enderûn Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.

DAĞLI, Barış (2007). *Kelime Kazanımı Üzerinde Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneđi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (25. Basım), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- Hezarfen Hüseyin Efendi (1998), *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Dr. Sevim İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1995). "Enderûn", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 11: 185-187, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KIRAN, Batuhan İsmail (2014a). *Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- KIRAN, Batuhan İsmail (2014b). "Enderûn-ı Hümâyun'da Dilsiz İç Oğlanları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (35): 277-285.
- Mehmed Halife (ty.). *Tarih-i Gilmanî*, haz. Ö. Karayumak, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- ÖZCAN, Abdülkadir (1993). "Cülûs", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 8: 108-114, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, 3. Basım, İstanbul: MEB.
- Şemsettin Sami (1317). *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1984). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.